

5. Дідук І. А. Психологічна готовність молоді до нормативної взаємодії / І. А. Дідук // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2009. – Т. 11. – Ч. 1. – С. 118 – 126.
6. Позняк С. І. Перспективи розвитку громадянської культури молоді в умовах модернізації освіти / С. І. Позняк // Вища освіта України. Темат. вип. “Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – 2008. – Дод. 3. – Т. 2 (9). – С. 477 – 482.
7. Вольфовська Т. О. Особливості впливу упереджень та стереотипів на процес політичної соціалізації молоді / Т. О. Вольфовська // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / К., 2010. – Т. 12. – Ч. 6. – С. 67 – 75.
8. Скнар О. М. Базові компоненти системи політичних компетенцій молоді: результати емпіричного дослідження / О. М. Скнар // Соціальна психологія. – 2010. – №3 (4). – С. 55 – 66.
9. Келепко О. В. Сімейне навчання як чинник політичної соціалізації дитини / О. В. Келепко // Психологічні перспективи. – К., 2010. – Спец. вип. – С. 41 – 48.

© Жадан І. В.

Л. О. Кияшко

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ І ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Розглянуто можливості, умови та механізми впливу освітнього середовища на формування учня як суб'єкта громадянського суспільства, який здатен брати участь у громадсько-політичних процесах. Представлено структурно-функціональну модель розвитку соціальної зрілості молодшої людини, програму та етапи формування в рамках навчально-виховного процесу готовності до політичної участі.

Ключові слова: політична участь, соціальна зрілість, громадянська відповідальність.

Рассмотрены возможности, условия и механизмы влияния образовательной среды на формирование учащегося как субъекта гражданского общества, способного принимать участие в общественно-политических процессах. Представлены структурно-функциональная модель развития социальной зрелости молодого человека, программа и этапы формирования в рамках учебно-воспитательного процесса готовности к политическому участию.

Ключевые слова: политическое участие, социальная зрелость, гражданская ответственность.

Possibilities, conditions and mechanisms of the influence of the educational environment on the formation of the student as a subject of civil society, able to participate in political processes, are considered in the article. Structural-functional model of development of social maturity of a young man is presented. Stages and the program of formation of readiness for political participation within the educational process are provided.

Key words: political participation, social maturity, civic responsibility.

Проблема. В одній із щорічних доповідей Державного інституту розвитку сім'ї та молоді “Про становище молоді в Україні”, представленій Президентові України, Верховній Раді та Кабінетові Міністрів України, зазначено, що найбільш важливими і незмінними передумовами підготовки молоді до життя, її соціалізації, прилучення до духовних надбань людства є:

- оптимізація системи позанавчальної виховної роботи в навчальних закладах різного рівня, спрямована на розвиток особистості учня, студента, їхнє громадянське, патріотичне виховання;
- удосконалення діяльності органів шкільного і студентського самоврядування, ширше їх залучення до розв'язання проблем соціального становлення молоді [1, с. 311].

Виховання майбутнього громадянина держави, спроможного брати участь у громадсько-політичному житті країни, необхідне і можливе в умовах навчально-виховного процесу. Це не обов'язково потребує додаткового навчального часу чи фахівців зі спеціальною підготовкою, але не може обійтися без розроблення та впровадження відповідних психолого-педагогічних технологій.

Метою нашого дослідження є аналіз психологічних умов та механізмів, які можна було б упровадити в навчально-виховний процес і таким чином вплинути на формування навичок соціально-політичної взаємодії та готовності молоді до участі у політичному житті суспільства.

Готовність до політичної участі, на нашу думку, поєднує небайдужість та інтерес молоді до суспільно-політичного життя країни, розвинуте почуття громадянської відповідальності, володіння навичками соціальної взаємодії та настановлення на реалізацію їх у суспільно корисній діяльності. Наявність у молоді людини цих якостей може свідчити не тільки про її готовність до політичної участі, а й загалом про рівень її соціальної зрілості. Під кутом зору теорії настановлень готовність до ефективної дії передбачає наявність психологічного настановлення на досягнення бажаного результату. Сам процес формування психологічної готовності до дії охоплює ряд стадій – від

не визначеного спочатку настрою до більш визначеного стану, від нього – до психологічного настановлення. Психологічне настановлення має також бути підкріплене відповідною здатністю до його практичної реалізації. Усе це загалом можна розглядати як інтегральну характеристику психологічної готовності до ефективної соціальної дії.

Згідно із засадами діяльнісного підходу розвиток навичок соціально-політичної взаємодії та політичної участі можливий лише в процесі суспільної діяльності суб'єкта. Тому важливим завданням дорослого населення є допомога у створенні умов для такої діяльності, що сприяло б здійсненню політичної соціалізації молоді, зростанню її інтересу до соціально-політичних процесів у країні та готовності брати в них участь. Отже, варто вести мову про впровадження, точніше гармонійне вбудовування, цих механізмів у навчально-виховний процес освітніх закладів.

У межах традиційного підходу, де мета навчання і виховання – передавання студентові або школяреві знань, накопичених людством, пріоритетні позиції в підготовці молоді до політичної участі посідає викладання циклу суспільствознавчих дисциплін. Сучасна ж концепція освіти виходить з того, що навчання і виховання мають становити єдиний педагогічний процес. Отож проблема полягає в тому, як ці два аспекти поєднати в одне ціле, в успішний для практики політичного виховання союз.

Відомий український психолог М. Й. Боришевський виявив, що психічні механізми розвитку особистості можуть активно функціонувати “за наявності у свідомості та підсвідомості людини інтегруючого та стимулюючого начала або чинників, у ролі яких виступає певна життєво важлива ідея. Якщо ця ідея визначається соціально позитивним змістом, має морально-ціннісне навантаження, вона спричиняє розвивальний ефект у свідомості, а також може впливати на систему особистості загалом” (цит. за: [2, с. 69]). Під життєво важливою ідеєю Боришевський мав на увазі скаутинг – виховний рух, спрямований на розвиток дитини як члена суспільства, на особистісне становлення та громадянське виховання молоді людини. Як бачимо, головною метою долучення дитини до цієї системи є особистісний розвиток, який повинен забезпечуватися такими механізмами, як командна взаємодія, життя в гармонії з природою, наявність певної символіки, навчання через справу, скаутський закон та обіцянка, підтримка дорослих [там само, с. 70].

Коли йдеться про розвиток у молоді соціальної зрілості та її підготовку до участі в соціально-політичному житті суспільства, до механізмів, запропонованих у концепції М. Й. Боришевського, слід додати, на наш погляд, такі чинники, як організація суб'єкт-суб'єктної взаємо-

дії всіх учасників навчально-виховного процесу та створення позитивної психологічної атмосфери в процесі спільного розв'язання життєво важливих завдань (рис. 1).

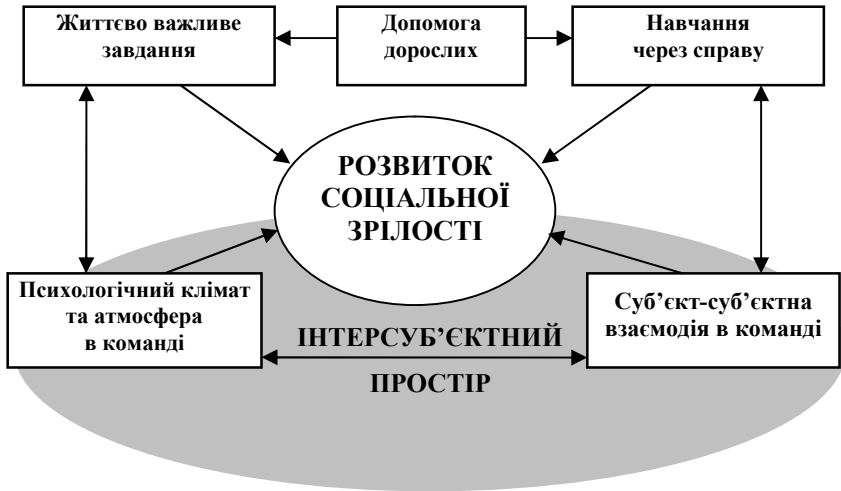

Рис. 1. Структурно-функціональна модель розвитку соціальної зрілості

Навчання через справу, на відміну від теоретичного навчання, означає розвиток як результат особистого досвіду. Воно відображає активний шлях набуття молоді людиною знань, умінь та соціальних настановлень.

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія в команді – це не просто спілкування та обмін інформацією. У цій взаємодії кожен учасник проявляє свою суб'єктність через причетність до створення надіндивідуального, інтеріндивідуального простору, що породжує спільні для суб'єктів взаємодії і нові смисли, своєрідну психологічну атмосферу та клімат.

Входження учнів в *інтерсуб'єктний простір* можливе шляхом удосконалення системи самоуправління, зокрема розроблення та застосування методів партисипативного управління. Перспективним підґрунтям для підвищення ефективності управління навчальним закладом може бути адаптація до його умов продуктивних ігор, що спрямовані не на імітацію проблем, а на пошук рішення реальних проблем, які неможливо розв'язати традиційними способами. До цього розряду можна віднести насамперед такі ігри: організаційно-діяльнісні (Д. П. Щедровицький), інноваційні, практично-ділові (А. І. Пригожин), проблемно-ділові та ін.

Якщо традиційна ділова гра впевнено займає своє місце серед дидактичних методів, то ігрові форми колективної розумової діяльності, спрямовані на розв'язання реальних проблем, формуються в так звану продуктивну ланку ділової гри. За допомогою продуктивних ділових ігор, з одного боку, можуть бути розв'язані реальні проблеми навчальних закладів (посилення інтересу учнів до навчання, удосконалення шкільного самоврядування, поліпшення екологічного чи патріотичного виховання тощо). З другого боку, може бути побудована така модальність освітнього середовища, яка сприятиме розвитку суб'єктності та соціальної зрілості учнів [3 ; 4].

За концепцією Г. І. Сороки, *модальність освітнього середовища* може бути представлена за допомогою методики векторного моделювання. Як критеріальний показник розглядається наявність чи відсутність у тому чи іншому освітньому середовищі умов і можливостей для розвитку активності (чи пасивності) дитини та її особистісної волі (чи залежності) [5]. Освітнє (виховне) середовище можна віднести до одного з чотирьох основних типів, виділених Я. Корчаком (рис. 2) :

- догматичне освітнє середовище, що зумовлює пасивність і залежність дитини;
- кар'єрне освітнє середовище, що сприяє розвитку активності, але водночас і залежності дитини;
- безтурботне освітнє середовище, що сприяє вільному розвитку, однак одночасно зумовлює пасивність дитини;
- творче освітнє середовище, що сприяє вільному розвитку активної дитини.

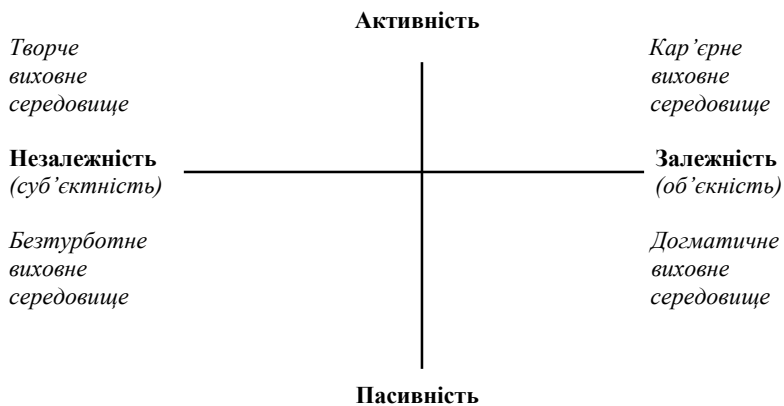

Рис. 2. Система координат для векторного моделювання освітнього середовища

“Активність” розуміють при цьому як наявність в особистості таких рис, як ініціативність, прагнення до певної мети, завзятість у цьому прагненні, здатність боротися за свої інтереси, відстоювати власні погляди і т. ін. Відповідно “пасивність” розглядають як брак, несформованість таких рис. Інакше кажучи, полюс “пасивності” на даній шкалі можна розглядати як нульову активність. “Незалежність” пов’язується тут з незалежністю суджень і вчинків, волею вибору, самостійністю тощо, а “залежність” – із пристосовництвом, підпорядкованістю чужій волі, браком особистої відповідальності і т. ін.

Якщо викладання суспільствознавчих дисциплін може забезпечити поінформованість учнів щодо основ демократичного устрою, громадянської та політичної участі, то саме творче виховне середовище, налагоджена система самоуправління сприяють засвоєнню відповідних способів діяльності (компетентностей) і, урешті-решт, формуванню суб’єктності учня (рис 3).

Рис. 3. Модель формування суб’єктності в освітньому середовищі

Цікавим з погляду розроблення технологій формування готовності до політичної участі є змістове наповнення складових моделі (табл).

Формування як метод педагогічної психології реалізує діяльнісний підхід у вивченні психологічних явищ, обґрунтований у працях Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва та ін. Основою цього напряму психологічних досліджень є вивчення зумовленості психічної діяльності людей їхньою зовнішньою, матеріальною діяльністю. Методом психо-

логічного дослідження тут виступає формування конкретних психологічних явищ і процесів із заздалегідь запланованими, визначеними властивостями.

Таблиця

Складові формування готовності молоді до політичної участі

Зміст діяльності	Компетенції, що надаються	Методи й процедури
Просвіта (знання)	Поширення знань у сфері: – психології політичної участі особистості; – психології малих груп; – політичної культури особистості; – форм політичної участі; – особливостей політичної ролі в команді; – типів політичної активності;	Форми психологічної просвіти: – лекції; – бесіди; – семінари; – виставки; – відбір літератури; – процесинги; – перформанси; – метод кейсів; – метод проектів; – мозковий штурм
Формування (вміння, навички)	Поширення знань у сфері: – формування мотивації соціальної діяльності; – підвищення рівня відповідальності; – надання можливості оцінювати власний потенціал (здійснювати самооцінку); – формування навичок командної взаємодії Розвиток навичок політичної участі особистості: – комунікативних; – емоційних; – когнітивних; – конативних	Організація самоуправління: – групова (командна) робота з розв'язання завдань; – продуктивні ділові ігри; – рольові ігри; – метод проектів

У своїй роботі проблему формування ми розглядаємо у зв'язку із системою поетапного формування психічних утворень П. Я. Гальперіна. Теорія планомірного формування виходить з того, що предметом психології є процес орієнтування суб'єкта в ситуації. Структура і динаміка орієнтаційної діяльності визначають її якості, характер та можливості процесу формування.

Орієнтаційна діяльність охоплює чотири основних моменти:

1) побудова образу тієї ситуації, в якій перебуває і відтак діяти-ме суб'єкт;

2) виділення в ситуації предмета актуальної потреби, тобто мети дії;

3) складання плану дії;

4) контроль і корекція виконуваної дії.

Кожен з названих моментів може розростатися до самостійної діяльності. У загальному вигляді орієнтаційна діяльність поєднує два основні її елементи – побудову образу (в широкому сенсі цього слова) ситуації і дію з огляду на цей образ. І все ж головною структурною і генетичною одиницею орієнтування є дія або взаємодія.

Механізмами долучення молоді до такої взаємодії в контексті проблем формування готовності до соціальної активності можуть стати інтерактивні техніки навчання та виховання, наприклад: ігри-процесинги, перформанси, кейси. Їхнім основним змістом мають бути конкретні події та ситуації в суспільстві та політикумі, зокрема події в регіоні, місті або навчальному закладі. *Процесинг* – це ігри, у яких задаються стартові умови; причому їх небагато, іноді вони оговорюються одним реченням. Головне у процесингу – сам процес дії і взаємодії учасників. *Перформанс* – це той же процесинг, але виконаний методами арт-терапії. *Кейс* також є соціальною грою, але відрізняється від процесингу і перформансу тим, що в ньому не лише ставляться чіткі завдання для групи в цілому, а й кожний учасник має свою особисту мету, яку він повинен реалізувати в ході гри.

Кейс-метод є методом посткласичної методології й одночасно результатом якісного оновлення освітньої “класики”. Цей метод розвиває вміння розв’язувати складні проблеми, аналітично мислити і робити раціональні висновки. У сучасних умовах цей метод разом з іншими методами (імітаційні ігри, методи розвитку творчого потенціалу особистості тощо) виступає як “спосіб утвердження в суспільстві посткласичної моделі освіти” [6, с. 31]. Метод навчання за допомогою ситуаційних вправ базується на описі конкретної проблеми або ситуації. При цьому ситуаційна модель не містить у собі ні матеріалів аналізу, ні висновків, а тільки факти та події, викладені у хронологічній послідовності. Більшість ситуаційних вправ відтворюють реальні ситуації, концентруючи увагу на головній дійовій особі в момент прийняття нею кардинального рішення щодо даної проблеми (ситуації).

Мета цього методу – поставити учасників у таку ситуацію, в рамках якої вони повинні приймати ефективні рішення. При цьому їм слід:

- визначити провідні, основні та вторинні факти;
- вибрати з декількох проблем ключові;
- розробити адекватну стратегію і рекомендації щодо подальших дій.

Найбільш ефективною технологією формування компетентності та готовності до політичної участі, на наш погляд, є *метод проектів*, який останнім часом активно впроваджується в практику навчання і виховання. Він дає змогу формувати дослідницькі навички, активізувати їх застосування, впроваджувати отримані знання в практику. Метод проектів – це форма організації заняття, яка передбачає комплексний характер діяльності всіх його учасників з отримання конкретної “продукції” за заданий проміжок часу. Цей метод зазвичай відносять до розряду додаткових технологій навчання чи виховання, хоча ніщо не заважає поширити його і на базовий навчальний процес, як це робиться в ряді зарубіжних країн. Як форма виховання, проектна форма дуже органічна, оскільки орієнтується не тільки на засвоєння певного обсягу знань, а й на відчуття практичної значущості заходів. Учні мають навчитися орієнтуватися у світі політики, використовувати численні джерела інформації, що допомагають зробити певний політичний вибір.

На відміну від традиційних форм навчання та виховання (збори, лекції, доповіді, читальські конференції, диспути, зустрічі, усні журнали, бесіди, екскурсії, конкурси, тематичні стенди тощо) метод проектів долає дефіцит деяких умінь, на які часто немає запиту. До їх числа належать:

1) прогнозування майбутнього стану, майбутньої конструкції на основі наявних даних. Прогнозовані перспективні досягнення можуть стати реальними тільки в тому випадку, якщо учасникам проектної діяльності вдасться при цьому відчутти фрагмент майбутнього, побачити прообрази нових образів проєктованих конструкцій, передбачити можливі шляхи розвитку подій, вийти за рамки наявних уявлень;

2) уміння відстежувати події у зворотному порядку – від очікуваного результату до витoku задуму проєкту;

3) вибір перспективних способів розв’язання проблеми в умовах поліваріантності. У ході простежування перебігу подій на одному з проміжних етапів виявляються нові, більш сприятливі можливості, варіанти, ідеї.

Висновки. Відповідна організація процесу самоуправління навчальним закладом та розширення системи викладання за рахунок суспільствознавчих дисциплін, спеціальних інтерактивних технологій – продуктивний спосіб розвитку соціальної зрілості, суб’єктності, громадянської відповідальності школярів, а відтак їхньої здатності до подальшої ефективною участі в суспільно-політичному житті країни. Умови формування готовності до політичної участі: творче моделювання виховного середовища, побудова інтерсуб’єктного простору взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу, організація

спільної діяльності для розв'язання реальних життєво важливих завдань, навчання через справу. Механізмами включення молодого людини у формувальну дію мають стати інтерактивні техніки навчання та виховання (продуктивні ділові ігри, кейси, процесинги, перформанси, проектні методи), які базуються на засадах орієнтаційної діяльності.

Література

1. Про становище молоді в Україні (щодо підтримки молодого сім'ї, посилення соцзахисту дітей та молоді у 2001 – 2006 рр.) : щоріч. доп. Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України / Т. В. Безулік, А. І. Білий, Є. І. Бородин та ін. – К. : Гопак, 2006. – 360 с.
2. *Євдокимова Н. О.* Психологічні чинники становлення національної самосвідомості підлітків-членів скаутського руху / Н. О. Євдокимова // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім Г. С. Костюка АПН України. – К., 2002. – Т. IV. – Ч.7. – С. 69 – 74.
3. *Воровщиков С. Г.* Продуктивные деловые игры во внутришкольном управлении: Теория, технология : учеб. пособие / С. Г. Воровщиков. – М. : ЦГЛ, 2005. – 320 с.
4. *Загашев И. О.* Критическое мышление: технология развития / И. О. Загашев, С. И. Заир-Бек. – СПб. : Дельта, 2003. – 284 с.
5. *Сорока Г. І.* Організація вихованої роботи: планування, аналіз, методичне забезпечення / Г. І. Сорока. – Х. : Основа, 2005. – 128 с.
6. *Мирошниченко О. В.* Кейс-метод как основа обучения и обновления образования / О. В. Мирошниченко // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – №12. – С. 22 – 28.

© Кияшко Л. О.

О. В. Келепко

СІМЕЙНЕ НАУЧАННЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Представлено індикатори та показники політичної соціалізованості для молодшого шкільного віку. Наведено результати емпіричного дослідження особливостей соціального навчання в молодшому шкільному віці, виявлено “проблемні зони” сімейного навчання.

Ключові слова: соціальне навчання, соціалізація, самоконтроль, відповідальність, толерантність.

Представлены индикаторы и показатели политической социализированности для младшего школьного возраста. Приведены результаты эмпирического исследования особенностей социального обучения в младшем школьном возрасте, выявлены “проблемные зоны” семейного обучения.